

STUDIU CULTURAL ISTORIC PRIVIND MINORITATEA UCRAINEANĂ

realizat în cadrul proiectului
„MINORITĂȚI MINORE”

Prezentul Raport sintetic de cercetare a fost elaborat în cadrul proiectului „MINORITĂȚI MINORE” PA17/RO13-LP38/6.03.2015, finanțat prin Programul PA17/RO13 Promovarea diversității în cultură și artă în cadrul patrimoniului cultural european, Mecanismul Financiar SEE 2009-2014.

- A. Prezentare generală a minorității
- B. Localizare și selecție 5 localități/zone, evenimente, personalități
- C. Prezentare generală 5 localități/zone, evenimente, personalități
- D. Istории/legende/elemente exotice legate de locuri/evenimente/personalități
- E. Concluzii - moștenirea cultural istorică și rolul acesteia în istoria spațiului românesc
- F. Bibliografie

Cercetător

SALVAN Monica

Voluntar Baze date

GHEORGHITA Amelia Iuliana

A. PREZENTARE GENERALĂ

Spre deosebire de minoritățile maghiară, germană sau evreiască, minoritatea ucraineană nu a reținut atenția cercetătorilor, în ciuda unor cifre care indică o prezență ucraineană numeroasă în România dintre cele două războaie: „istoriografia românească, fie ea interbelică, comunistă ori post-decembristă, a neglijat studierea trecutului acestei minorități.” (Mihai, 2011). S-ar părea că lipsa interesului pentru această minoritate se explică prin apartenența ei îndelungată la două imperii (Țarist și Austro-Ungar) și prin faptul că informațiile despre ea au venit pe căi indirecte.

Ar mai fi probabil de adăugat o poziționare identitară discretă a ucrainenilor din România, o poziționare care nu stârnește după 1948 și nici după 1989 întrebări urgente sau căutări de explicații, justificări sau soluții. Să menționăm însă că în 1945 Maramureșul este încorporat pentru scurt timp în Ucraina sovietică, acțiune susținută de URSS și a cărei realizare i-a fost încredințată unui avocat ucrainean, Ivan Odoviciuc, originar din Bucovina. La câteva zile după instalarea guvernului lui Petru Groza din 6 martie 1945, autoritățile sovietice au încredințat din nou administrația regiunii guvernului de la București.

Date statistice (1930 – 2011)

Din cei aproximativ 18 milioane de locuitori ai României Mari, aproape 600.000 erau ucraineni (582.115 ucraineni, 3.5 % din totalul populației), reprezentând a cincea comunitate etnică, după români, maghiari, germani și evrei. Conform recensământului general al populației din 1930¹, ucrainenii erau stabiliți în următoarele provincii: 314.211 în Basarabia, 236.130 în Bucovina, 23.569 în Crișana-Maramureș, 3.885 în Banat. Populația ucraineană avea o structură preponderent rurală: 526.826 trăiau în mediul rural (90.50 %), respectiv 55.289 în mediul urban (9.50 %).

Confruntările istoricilor români și ucraineni erau de altfel frecvente și intense în perioada interbelică și se refereau mai ales la Bucovina². Dacă în versiunea românească, Bucovina este „o parte a Moldovei ruptă prin forța armelor” (Ion Nistor) de Austria în 1774, iar Viena ar fi favorizat minoritatea ucraineană și i-a deznaționalizat pe români, teza ucraineană susține că românii și polonezii din Bucovina au fost avantajați de Viena în detrimentul ucrainenilor. Conform acesteia din urmă, Moldova a fost înființată de ucraineni, voievodatele din Evul Mediu de pe teritoriul acesteia fiind populate de sârbi, bulgari și ucraineni.

Statisticile care se limitează la teritoriul actual al României indică o populație ucraineană relativ stabilă ca număr din perioada interbelică până azi: 45.875 ucraineni în 1930, 60.479 în 1956, 61.098 în 2002 și 50.920 în 2011. Dacă în 1992 ucrainenii erau al patrulea grup etnic minoritar din România ca mărime (65.472 de persoane, adică 0.29%), după maghiari (7.13%), romi (1.80%) și germani (0.52%), ei sunt astăzi, ca urmare a scăderii semnificative a numărului de etnici germani, al treilea grup etnic minoritar după maghiari și romi (recensământul din 2002 înregistrează 61.098 persoane, cel din 2011, 50.920 persoane).

Majoritatea ucrainenilor trăiesc în nordul României, în zonele din apropierea graniței cu Ucraina. În județul Maramureș trăiesc mai mult de jumătate din ucrainenii din România (36.653 în 1992, 30.786 în 2011). În județul Satu Mare sunt 1340 ucraineni (2011). În județul Suceava erau 8.514 ucraineni în 2002, respectiv 5916 în 2011. În județul Tulcea erau 1083 ucraineni în 2011. În județul Timiș, unde comunitățile ucrainene au o istorie mai recentă, erau 7.321 ucraineni în 2002, respectiv 5950 în 2011.

¹ „La recensământul populației realizat în 1930, singurul din perioada interbelică pe teritoriul României, la capitolul „neamuri”, comunitatea ucraineană a fost introdusă în statistici sub mai multe denumiri: ruteni/ucraineni/maloruși/rusneaci.” (Mihai, p. 70)

² Ucrainenii din Bucovina au fost singurii care au dezvoltat un puternic sentiment de identitate națională încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin contactele cu conaționalii din Galiția (Polonia), supranumită și „Piemontul ucrainean”. Ucrainenii din Basarabia au manifestat un grad de conștiință națională scăzut, din cauza procesului de rusificare. Cei din Maramureș și Satu Mare au fost supuși unui proces de maghiarizare prin intermediul greco-catolicismului. (Mihai, pp. 314-315)

Denumiri

În unele regiuni, ucrainenii dețin denumiri alternative: „rusini”, „ruteni” (în Maramureș, Banat, Crișana) - termenul de rutean este de proveniență germană și desemnează populația ucraineană din fosta Austro-Ungarie. Populația ucraineană din provinciile monarhiei s-a autodenumit drept „rusini” sau „ruși mici” (rădăcina „rus” apare în multe toponime). Alte denumiri sunt „huțuli”³ (în zona muntoasă a Bucovinei și a Maramureșului) sau „haholi” (în Dobrogea). La sfârșitul secolului al XIX-lea, sub influența factorului politic, apare tot mai des termenul de „ucrainean”.

Denumirile sunt revelatoare nu doar pentru o evoluție istorică, ci și pentru opțiuni ideologice și identitare. Începând din secolul al XIX-lea există două abordări ale identității rusine sau rutene. Una dintre ele îi prezintă pe ruteni ca pe o comunitate cu identitate proprie (revendicată politic la referendumul din Ucraina din 1991: „78% of the inhabitants of Transcarpathia voted for selfgovernance within the Ukrainian state”, Markö, 2006.) O a doua abordare îi prezintă pe ruteni drept ucraineni. În România există o Uniune Culturală a Rutenilor, dar rutenii sunt înregistrați la recensăminte ca membri ai minorității ucrainene.

Comunitățile ucrainiene din România

Maramureș și nordul Moldovei

Așezările ucrainene din Maramureș și nordul Moldovei sunt cele mai vechi din țară. Cea mai mare parte a satelor locuite astăzi de ucraineni sunt menționate în acte istorice (latino-maghiare în Maramureș, slavone în Moldova) din secolele al XIV-lea și al XV-lea. În 1998 Satul Ruscova din Maramureș a sărbătorit 625 de ani de la prima atestare documentară. Prezența slavilor de răsărit este însă documentată (arheologic și lingvistic) pe aceste teritorii încă din secolul al VI-lea.

Ocupațiile tradiționale ale locuitorilor ucraineni din zona muntoasă a Bucovinei și a Maramureșului sunt păstoritul, creșterea animalelor, muncile forestiere. Încondeierea ouălelor de Paști (în satele Brodina, Breaza, Moldovița) le-a adus o faimă internațională.

Dobrogea

Așezarea ucrainenilor în Dobrogea (Delta Dunării și zonele limitrofe) este legată de distrugerea de către țarina Rusiei Ecaterina a II-a a centrului politico-administrativ și militar al cazacilor din regiunea Zaporoje din Ucraina la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Circa 8.000 de cazaci zaporojeni se stabilesc, cu încuviințarea Înaltei Porți, în zona Deltei Dunării. Grupuri de țărani din regiunile de sud ale Ucrainei au continuat să vină aici până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru a-i deosebi de rușii lipoveni, localnicii i-au numit „haholi”.

Banat

Comunitatea ucraineană din Banat s-a constituit la începutul secolului al XX-lea (1908-1918), când ucrainenii au venit la munci forestiere în satele Zorile, Copăcele, Cornuțel de Banat. Ucrainenii proveneau din zonele muntoase ale Transcarpatiei, și în număr mai mic din zona huțulă a Bucovinei. După anul 1970, odată cu emigrarea germanilor din Banat în Germania, etnici ucraineni din satele maramureșene și bucovinene au cumpărat gospodăriile nemților emigrați, populând numeroase localități.

³ „Vorbitori de limba ucraineană, ei au fost considerați [în perioada interbelică – n.n.] o comunitate distinctă, descendenți ai românilor ucrainizați. În 1930, la recensământul general al populației, au fost contabilizați separat de ucraineni”. (Mihai, p. 317)

Religie

Prezentările actuale ale minorității menționează că majoritatea etnicilor ucraineni din România sunt creștini de confesiune ortodoxă, ocultând faptul că cei mai mulți ucraineni din România au fost până în 1948 de confesiune greco-catolică. „După rezultatele provizorii ale recensământului din 1930, din totalul locuitorilor județului 53,8% sunt greco-catolici și 5,3% ortodocși. Restul populației aparține altor confesiuni” (Cf Dimitrie Gusti, 1938). Sărbătorile religioase ale ortodocșilor ucraineni se oficiază după calendarul iulian, cu un decalaj de 13 zile față de calendarul oficial. (Biserica Ortodoxă Română a trecut la calendarul gregorian pe 1 octombrie 1924). Astfel, Crăciunul este sărbătorit de minoritatea ucraineană pe 7 ianuarie.

Desființarea Bisericii Române Unite cu Roma în anul 1948 a însemnat și desființarea Vicariatului Greco-Catolic Ucrainean din România. În anul 1948 a fost înființat, pentru credincioșii ucraineni trecuți la ortodoxie, Vicariatul Ortodox Ucrainean, cu sediul la Sighetu Marmației, o instituție bisericească autonomă din punct de vedere administrativ, subordonat canonic Bisericii Ortodoxe Române. Vicariatul a fost desființat în anul 1952, fiind transformat în protopopiat ortodox ucrainean, cu sediul în comuna Poienile de sub Munte și aflat în subordinea Episcopiei Ortodoxe de Cluj până în anul 1990. După Revoluția din decembrie 1989, Vicariatul Ortodox Ucrainean, cu sediul la Sighet, a fost reînființat.

Vicariatul general greco-catolic ucrainean, cu sediul actual la Rădăuți, a fost înființat în 1990, după reactivarea bisericii greco-catolice. El este subordonat Diecezei Române Unite cu Roma și are în componența sa câteva parohii din județele Suceava și Maramureș.

Educație

Prin reforma învățământului public din 1948 s-a introdus învățământul general obligatoriu în limba maternă, respectiv în limba ucraineană în zonele unde ucrainenii constituiau majoritatea populației. Au fost înființate școli medii la Siret, Sighet, Tulcea, Suceava (aceasta din urmă abia în 1954). Cincisprezece ani mai târziu, școlile ucrainene se transformă în școli cu predare în limba română. Ucraineana a continuat să fie predată ca materie facultativă în câteva școli. Învățământul în limba ucraineană este reluat după 1990. În 1997 se reînființează liceul ucrainean „Taras Șevcenko” din Sighetu Marmației. Liceul Pedagogic „Mihai Eminescu” din Suceava are clase speciale în care sunt pregătiți viitorii învățători pentru școlile din localitățile ucrainene. Secția de limbă și literatură ucraineană de la Facultatea de Filologie din București există din anii 1950, iar după 1990 au fost create astfel de secții la Suceava și Cluj-Napoca.

B. LOCALIZARE ȘI SELECȚIE 5 LOCALITĂȚI

Maramureș, regiunea cu cel mai mare număr de ucraineni din România

Pe lângă comunitatea din Sighetu Marmației, și celelalte comunități ucrainene din Maramureș se află majoritar la granița cu Ucraina. În Nord-Estul județului se află satele de pe valea Ruscovei (Poienile de sub Munte, Repedea, Ruscova), de pe valea Vișeuului (Valea Vișeuului, Bistra, Crasna Vișeuului), Crăciunești, Rona de Sus, Coștiui, și în Nord, pe Tisa: Lunca la Tisa, Bocicoiul Mare. Spre Nord-Vest se află (tot la Tisa) satele Remeți și Teceul Mic.

Traseul Ruscova-Poienile de sub Munte dezvăluie sate ucrainene compacte, relativ izolate, într-un peisaj muntos. În comuna Poienile de sub Munte a funcționat din 1952 protopopiatul ortodox ucrainean, aflat în subordinea Episcopiei Ortodoxe de Cluj până în anul 1990. Acesta a înlocuit Vicariatul Ortodox Ucrainean, care a funcționat la Sighet din 1948 în 1952. Comuna Remeți reține atenția prin destinul său administrativ de-a lungul timpului, unele sate fiind în componența unor comune care se află acum în Ucraina. Satul Coștiui din comuna Rona de Sus are o istorie bogată și interesantă, legată de minele de sare, cu un „castel” din care se coordonau lucrările, o clădire care adăpostește astăzi școala generală cu clasele I - VIII. Compoziția populației (maghiari, ucraineni, români) s-a modificat în funcție de evoluția economică a localității. În fine, liceul „Taras Șevcenko” din Sighet, singurul liceu ucrainean din România, e un reper incontestabil atât pentru minoritatea ucraineană cât și pentru cei interesați să afle mai multe despre aceasta.

Sighetu Marmației: Liceul ucrainean „Taras Șevcenko” a fost înființat în anul 1944 cu un număr de 22 elevi și a funcționat până în 1966. S-a reînființat în 1997. În clădirea care adăpostește astăzi liceul a funcționat școala de fete Domnița Elena, construită în anii 1860. Liceul este un loc de reprezentare diplomatică pentru minoritatea ucraineană din România, fiind vizitat de președinți (Emil Constantinescu în 1997, președintele Ucrainei, Viktor Iuscenko, în 2007) și ambasadori.

Localitățile Ruscova, Repedea și Poienile de sub Munte (situate în N-E județului Maramureș pe DJ 187 Ruscova-Poienile de sub Munte).

Ruscova se află pe cursul inferior al râului Ruscova. Principalele activități ale locuitorilor comunei au fost agricultura și prelucrarea lemnului. Din cauza alternanței formațiunilor geologice (dealuri ale căror înălțimi sunt cuprinse între 600 și 900 m) s-au format repezișuri și cascade, puncte de atracție pentru sportul nautic cu bărcile pneumatice pe porțiunea confluenței Ruscovei cu Vișeuul.

În 2008 Ruscova a sărbătorit 635 de ani de la prima atestare documentară.

Repedea este situată în partea central-nordică a județului, în apropierea graniței cu Ucraina, la confluența râurilor Ruscova și Repedea. Relieful așezării este unul predominant muntos, altitudinea maximă fiind înregistrată pe Vârful Farcău (1957 m). Localitatea Repedea este atestată documentar, printr-un hrisov în slava veche, din anul 1350. Aparținând comunei, rezervația naturală „Poiana Narciselor” are o suprafață de 100 ha. Poiana narciselor este o rezervație floristică-peisagistică aflată la cea mai înaltă altitudine din județ, sub vârful Tomnatec, la o altitudine medie de 1600 m.

Localitatea **Poienile de sub Munte** este situată la poalele munților Maramureșului. Așezarea este atestată documentar în anul 1353. Este cea mai mare localitate cu populație compactă ucraineană. Conform recensământului din anul 2002, populația acesteia număra 10.037 locuitori, din care peste 97% ucraineni. Un obiectiv turistic al comunei Poienile de sub Munte este Biserica de lemn construită se pare în anul 1758 (o plăcuță pe monument indică însă secolul al XVI-lea). Aceasta seamănă cu bisericile tradiționale din lemn maramureșene, dar șirul lat de streșini și acoperișul în formă de clopot arată influențe ucrainene.

Coștiui. Satul face parte din comuna Rona de Sus, unde au funcționat ocnele de sare, deschise încă de romani. Denumirea de Coștiui ar veni din latinescul „Castellum”. Castelul (actuala Școală cu clasele I-VIII) a fost proprietatea voievodului Apaffy (sfârșitul secolului al XVII-lea). Ocnele de sare din Coștiui, deschise în secolele XIV-XV, au fost definitiv închise în anul 1934 din cauza nerentabilității. Cu excepția "Minei Apaffy", toate vechile ocne sunt prăbușite și umplute cu apă.

Remeți. Comuna Remeți este situată la granița de nord a României cu Ucraina, în extremitatea de nord-vest a județului Maramureș (la vest de Săpânța). Zona este încadrată de cordonul vulcanic Oaș-Gutâi-Țibleș și de râul Tisa. Comuna Remeți este atestată documentar din anul 1363, anul întemeierii unei mănăstiri catolice, în jurul căreia, mai târziu se va forma localitatea. Comuna și-ar trage numele de la cuvântul latin „eremit” (pustnic, sihastru).

C. PREZENTARE GENERALĂ 5 LOCALITĂȚI

Prezența minorității ucrainene într-un oraș ca Sighetu Marmației, ca și apartenența localităților ucrainene din Maramureș la o cultură slavă, diferită de cea locală, poate trece destul de ușor neobservată. Fiecare din aceste localități rurale ucrainene este semnalată prin plăcuțe bilingve, însă majoritatea se află în zone muntoase situate în apropierea graniței cu Ucraina, pe care le frecventează în special localnicii. Cu câteva excepții, de exemplu Crăciunești și Rona de Sus, sau localitatea Remeți, situată lângă Săpânța, pe axe rutiere mai importante (DN 18, care leagă Sighetu Marmației de Vișeu de Sus, respectiv de Satu Mare), majoritatea localităților ucrainene, situate în zone muntoase, sunt destul de izolate.

Zona urbană. Sighetu Marmației

Minoritatea ucraineană din Sighetu Marmației își semnalează destul de puțin specificul și prezența. Reperle ei cele mai vizibile sunt construcțiile religioase. Biserica ortodoxă ucraineană cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci” a fost construită între anii 1803 și 1804, în locul unei biserici de lemn. Biserica a fost inițial de rit greco-catolic. Pictura interioară originală de factură occidentală a fost înlocuită, după 1990, cu una orientală, adecvată ritului ortodox. Stilul arhitectural ar putea fi considerat baroc, cu elemente clasiciste, exemple fiind pridvorul și frontonul triunghiular de la intrare.

La Sighet există singurul liceu ucrainean din România, care poartă numele poetului romantic Taras Șevcenko (1814-1861), considerat fondatorul limbii și literaturii ucrainene moderne. Notabil este faptul că elevii liceului ucrainean vin exclusiv din satele din zonă, nu din Sighet (cf interviul cu profesoara Emilia Codrea). Locuitorii ucraineni ai Sighetului își trimit copiii la liceele românești din oraș, considerate ca fiind o mai bună garanție pentru studii de calitate și pentru un parcurs de studii de lungă durată.

Lipsa unui demers de valorizare a rolului minorității ucrainene din Sighet

Cu excepția prezenței unei case tipic ucrainene de la Muzeul Satului din Sighetu Marmației, nu e ușor de identificat un demers de valorificare muzeală a prezenței minorității ucrainene în zonă. Există un muzeu religios pe lângă biserica ortodoxă ucraineană. Intenția care stă la baza acestui muzeu ne apare însă ca fiind una de prozelitism. În prezentarea făcută de preotul Nicolae Lauriuc de la biserica ortodoxă ucraineană din Sighet, acesta a insistat pe renașterea credinței (federatoare de comunitate), pe diversele donații strânse în ultimii ani sau pe bogățiile de ordin religios, moaște primite sau „o cruce nefăcută de mâna de om” (de fapt, o cruce descoperită într-o bucată de lemn de foc în anul 1996).

În Memorialul de la Sighet reprezentarea memorială a ucrainenilor este tot una de ordin religios. Este vorba de o icoană a Sfântului Alexie Carpatinul, închis între 1914 și 1918 la închisoarea din Sighet, martir pentru ortodoxie. („Între cele 24 de părțicele de moaște avem o părțicică a unui sfânt, Alexie Carpatinul, care era de loc din Ucraina, atunci când Maramureșul era mai mare, când Sighetul era capitala Maramureșului vechi. De origine a fost greco-catolic, dar pe urmă văzând câteva nemulțumiri a părăsit greco-catolicismul și s-a făcut un apostol râvnitor al credinței pravoslavnice. Și făcea misiune. Venea și în localitățile noastre. (...) Pentru că autoritatea austro-ungară nu-i susținea pe ortodocși, le spuneau atunci pravoslavnici. Cei ce erau mai evlavioși, cei care erau mai nevoitori chiar au avut foarte mult de suferit. Iar el trecea prin localitățile noastre și îi îndemna pe oameni să nu părăsească credința pravoslavnică”. Cf. Interviul cu preotul Nicolae Lauriuc) Icoana a fost adusă la muzeu de Marius Lauriuc, fiul lui Nicolae Lauriuc, fost angajat al Memorialului devenit la rândul său preot la biserica ortodoxă ucraineană, iar scopul pare a fi mai mult

sublinierea existenței unei dimensiuni militante a ortodoxiei în zonă și mai puțin scoaterea în evidență a rolului jucat de membri ai minorității ucrainene în scrierea istoriei regionale.

Atât biserica cât și liceul ucrainean sunt situate în zona centrală a orașului. Clădirea liceului datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar nu a fost ridicată de minoritatea ucraineană. În căutările mele inițiale, doi din patru trecători sigheteni pe care i-am rugat să-mi indice locul unde se află liceul (ne aflam foarte aproape de acesta) nu au știut să îl localizeze. Accesul este simplu însă nu este semnalat.

Zona rurală. Ruscova, Repedea și Poienile de sub Munte

Satele de pe Valea Ruscovei, Ruscova, Repedea și Poienile de sub Munte, formează un ansamblu unitar, atât prin aspect cât și prin faptul că sunt locuite majoritar de ucraineni. Locuitorii sunt vorbitori de ucraineană și română. Cu excepția plăcuțelor bilingve care anunță numele localității la intrarea, respectiv ieșirea din localitate, dar și la primării sau pe monumentele istorice (biserica de lemn de la Poienile de sub Munte), semnalările bilingve sunt rare dacă nu inexistente (mai există farmacii cu firma inscripționată bilingv). Numele magazinelor sătești fac arareori referință la un context slav (un exemplu la Poienile de sub Munte, magazinul „La Țariuc”). Nici pensiunile turistice, de altfel rare, nu revendică prin nume sau prezentare o oarecare specificitate ucraineană. Pentru Conacul Drahneilor, pe teritoriul comunei Ruscova, apartenența care este pusă în valoare ca argument turistic este una maramureșeană („conac moroșenesc”).

Fără aceste câteva indicii, trecătorul prin zonă nu ar percepe imediat diferențe culturale majore față de o zonă rurală din Maramureșul românesc. Mai există în sate case de lemn – cu lemnul aparent – care au o înfățișare specifică pentru această zonă de munte. Multe construcții sunt însă moderne: case etajate, zugrăvite în culori vii, construite de ucrainenii care lucrează în Vestul Europei. Ele seamănă cu cele înălțate după 1990 și mai ales după 2000 în satele românești din zonă.

Pe alocuri se întâlnesc cruci cu forma slavă, la intrarea în Ruscova de exemplu venind dinspre DN 18 (*„partea oblică de jos nu este altceva decât crucea Sfântului Andrei, pentru că el a fost răstignit pe o cruce în formă de „X”, în formă de „H” în ucraineană, care înseamnă Hristos*”, explică preotul Nicolae Lauriuc – cf. interviu).

Accesul la localitățile de pe Valea Ruscovei se face de pe DN 18 pe drumul județean DJ 187. Prima localitate, Ruscova, se află la 46 km de Sighetu Marmației și la 18 km de Vișeu de Sus, cel mai apropiat oraș din zonă. (Municipiul Baia Mare se află la 115 km.) Starea șoselei este destul de bună până la primăria de la Poienile de sub Munte. În această comună, clădirile care reprezintă repere administrative, culturale și economice sunt relativ dispersate. Dacă la Ruscova și Repedea primăriile se află chiar pe marginea șoselei, flancate de câteva magazine, la Poienile de sub Munte primăria și biserica se află la o mică distanță de „centrul” economic unde funcționează câteva magazine, precum și o casă de cultură denumită „Centrul Cultural Huțul”. Drumurile care se ramifică din acest drum județean au o calitate evident inferioară, unele nefiind asfaltate (de exemplu spre pensiunea „Conacul Drahneilor” la Ruscova). Localitățile principale din cadrul acestor trei comune beneficiază de alimentare cu apă sau canalizare. În schimb, localitatea Remeți, pe axa Sighetu Marmației-Satu Mare, nu are alimentare cu apă potabilă (cf site primăria Remeți).

În ciuda izolării aparente, localitățile situate pe această axă au beneficiat probabil (spre deosebire de cele de pe Valea Vișeuului, unde infrastructura rutieră este mai slab dezvoltată) de importanța simbolică a comunei Poienile de sub Munte - trebuie reamintit că aici a funcționat din 1952 până în 1990 protopopiatul ortodox ucrainean aflat în subordinea Episcopiei Ortodoxe de Cluj, protopopiat care a înlocuit Vicariatul ortodox ucrainean (1948-1952) creat la Sighet după trecerea ucrainenilor la ortodoxie.

O bună parte din patrimoniul minorității ucrainene este unul religios.

Biserica de lemn din Ruscova, cătunul Oblaz

Biserica a fost ridicată pe locul actual în 1954 (până în 1954 a fost amplasată în centrul comunei), din lemnele fostei biserici parohiale. În Ruscova, biserica de lemn a fost adusă, la rândul ei, din parohia Moisei, unde a fost construită în 1779. Biserica nu mai respectă formele inițiale. Câteva detalii vechi au fost integrate în noua construcție, îndeosebi portalul sculptat de la intrare, cu pisană de la 1779.

Biserica de lemn ucraineană din Poienile de sub Munte

Plăcuța de pe biserica de lemn ucraineană din Poienile de sub Munte menționează că aceasta a fost construită în secolul al XVI-lea. Alte surse indică anul 1798. Interiorul nu se vizitează, nefiind restaurat. (*„În localitatea noastră este biserica de lemn, monument istoric, din secolul al XVI-lea. Este singura biserică ortodoxă ucraineană, monument istoric, din România. Nu mai sunt altele. (...) biserica din localitatea noastră are un specific aparte, chiar dacă este din lemn, dar se deosebește de arhitectura construcțiilor bisericilor ortodoxe române maramureșene tradiționale. (...) cupola este formată din 6 laturi, iar bisericile ortodoxe românești au 4 laturi (...) Ea este deschisă doar rareori. (...) trebuie făcută și restaurarea interioară (...) un părinte, cândva, a avut ideea nefastă de a vopsi în albastru interiorul. Și de la vopseaua aceea se trag toate neazurile, pentru că au fost acoperite și anumite picturi. Vopseaua albastră este ceva care nu trebuia pus pe perete; lemnul nu mai respiră, deja bacteriile lucrează în pereți, în lemn...”* Oncea Ștefan, primarul comunei Poienile de sub Munte)

După 1990 s-au construit numeroase biserici și mănăstiri. Este cazul bisericii ortodoxe de la Remeți sau al mănăstirii ortodoxe ucrainene de la Ruscova.

Coștiui, un sat multietnic

Situația satului Coștiui din comuna Rona de Sus este destul de diferită. Spre deosebire de comunele cu populație ucraineană compactă de pe Valea Ruscovei, Coștiui are o populație multietnică: români, maghiari, ucraineni. O descriere recentă redactată de un profesor⁴ îi caracterizează pe locuitori ca fiind „venetici”, referindu-se la faptul că o parte dintre locuitorii comunei au ajuns aici datorită locurilor de muncă de la minele de sare. Chiar dacă la Coștiui se ajunge ușor, localitatea fiind situată la o mică distanță de drumul național 18, turiștii sunt rari. Este semnalat Castelul Apaffy, în prezent clădirea școlii generale. Vizitarea acesteia se poate dovedi anevoioasă (cheia este la un administrator, locuitor al satului, în timpul vacanțelor școlare) și o sursă de dezamăgire, pentru că, deși aspectul exterior amintește de înfățișarea unui castel, o construcție solidă și impunătoare cu contraforți, interiorul – în lipsa unui efort de imaginație sau a unui suport concret care ar reface o epocă dispărută - este cel al unei modeste școli de țară.

Din DN 18 este semnalat spre Coștiui și lacul cu apă sărată, aflat însă la un nivel de amenajare destul de modest, în ciuda unui potențial turistic indiscutabil. Se pare însă că alunecări de teren și căderi ale rocilor fac ca peisajul satului să fie într-o continuă mișcare, periculoasă pentru localnicii care au case aproape de zona de surpare a minelor. (Peter Lengyel, biolog, expert în conservarea biodiversității, notează pe blogul său în 2007: „Fostul lac de mină, Francisc, acum este colmatat de uriașă cantitate de roci, soluri și argile prăvălite de pe versant” și vorbește despre „marea arie cu frământări, cu nămoluri și sare, cu bălți și stânci sfărâmate, care a rămas în urma prăbușirilor din zona extragerii de sare”.⁵)

⁴ Casian Pițura,

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KFliSZdunE0J:www.edteho.info/peducatie/materiale/maramures/rona/istoriarona.doc+%22zacamantul+de+sare%22&hl=ro&ct=clnk&cd=19&gl=de&lr=lang_ro

⁵ <https://peterlengyel.wordpress.com/2013/10/16/lacurile-sarate-de-la-costiui/>

D. ISTORII/LEGENDE/ELEMENTE EXOTICE

Majoritatea obiceiurilor și legendelor mi-au fost semnalate de profesoara de ucraineană Emilia Codrea de la liceul Taras Sevchenko din Sighetu Marmăției. În câteva rânduri (în cazul primarului de la Poienile de sub Munte, al primarului adjunct din Ruscova), solicitarea de a evoca legende locale a fost privită cu reticență.

Multe evocări se referă la obiceiurile legate de sărbătorile creștine, unde ritualurile se îmbină cu superstiții și credințe specifice zonei. Emilia Codrea a detaliat astfel pregătirile de Crăciun – reamintim că acesta este sărbătorit pe 7 ianuarie:

„În Ajunul Crăciunului toată lume știe că este Ajun și nu se mănâncă până seara. Este un ritual întreg de a aranja masa în seara de Crăciun. Începând cu legatul picioarelor mesei cu un lanț, care simbolizează unitatea familiei pe parcursul anului care trebuie să vină. Pe centrul mesei, sub masă, se pune fân sau otavă, simbol al ieselilor în care s-a născut Iisus. Iar în cele patru colțuri ale mesei se pune câte un cățel de usturoi, pentru a alunga spiritele rele, câte un ban, o monedă, care semnifică bogăția în anul care vine și câte o nucă care simbolizează unitatea familiei.

După aceea, se pune fața de masă, iar primul lucru care se aduce pe masă este colacul acela pe care noi îl numim Crăciun. Este un ritual întreg și la frământarea și coacerea lui. În Ajun de Crăciun, dis-de-diminează, gospodina, după ce se trezește, primul lucru pe care îl face, după ce se spală (...), este să înceapă să frământeze acel colac de Crăciun. Și, ca o superstiție, sunt foarte atenți să nu intre nimeni în casă atâta timp cât dospește aluatul.

(...) se pregătesc cele 12 feluri de mâncare de post, neapărat trebuie să fie 12, iar felul principal cu care se începe masa de Ajun este ceea ce numim noi cutea, un fel de colivă, dacă ar fi să dau un echivalent în bucătăria românească. Este o fiertură de grâu, îndulcită cu miere, cu nucă și cu mac, fiecare din componente având o semnificație aparte. Grîul ca simbol al vieții, macul care alungă spiritele rele, dar, din punct de vedere religios, reprezintă și mucenicii, nuca pentru unitatea familiei, iar mierea, din punct de vedere religios, ca și curățenie spirituală. (...) Se pregătește, de obicei, pește, renumiții colțunași ucraineni, cu cartofi, cu varză, cu vișine. La Crăciunești și la Rona știi că se face neapărat și sosul acela de hribe uscate, sarmale cu ciuperci, iahnie de fasole. Musai să fie 12 feluri de mâncare.

Iar colacul se ține pe masa până în Ajunul Anului Nou. Doar atunci se taie și se mănâncă. Deci, practic, stă o săptămână pe masa colacul acela”.

Tot în sfera credințelor religioase, preotul Nicolae Lauriuc de la biserica ortodoxă ucraineană se referă la o secvență pe care o prezintă însă ca pe un miracol contemporan, contribuind la procesul de naștere al legendei unui sfânt ortodox: *„Între cele 24 de părțicele de moaște [de la biserica ucraineană din Sighet] avem o părțică a unui sfânt, Alexie Carpatinul, care era de loc din Ucraina, atunci când Maramureșul era mai mare, când Sighetul era capitala Maramureșului vechi. (...) Se spune despre el că mergând prin localitățile noastre se ascundea de jandarmii austro-ungari. Într-o zi ieșind din Sighet l-au pus într-o căruță. Și ca să-l protejeze de austro-ungari au acoperit căruța cu fân. Au ieșit. Iar jandarmii s-au prins că este ceva sub fân, au venit cu o furcă și au început să dea cu furca de mai multe ori, convinși fiind că l-au sfârtecat. Ieșind din Sarasău el a exclamat și a zis: Slavă ție Doamne că ne-ai apărat și ne-ai apărat credința pravoslavnică. Furca nici nu s-a atins de el, dar lor li s-a părut că l-au sfârtecat. Este una din minuni. A fost mare făcător de minuni și oamenii păstrează în memorie cum acest călugăr, ajuns arhimandrit, a mai zidit o biserică, a pătimit 4 ani în pușcăria sigheteană.”*

Spaima de conflict armat apare în câteva evocări și se regăsește în unele practici, tot în sfera credinței religioase. Primarul de la Poienile de sub Munte menționează faptul că în vremile de restriște comunitatea mergea să se roage la crucea de pe deal. *„Înainte, în localitățile rurale erau la intrare, în cele patru puncte erau puse cruci. Așa a fost tradiția ca să ferească localitatea de tot ce este rău. Atunci crucea care era situată pe cel mai înalt loc, de regulă în perioadă de criză, de neliniște, de nesiguranță oamenii mergeau acolo să se roage. Unul dintre acele locuri este și acesta. În continuare rămân cele mai înalte locuri din localitate cele cu cruce. (...) în anii '68, când rușii au invadat*

Cehoslovacia, mergeam cu bunica acolo la cruce sus să ne rugăm să nu fie razboi și frica cea mai mare a sătenilor a fost dintotdeauna frica de război pentru că îți este luat bărbatul, îți este luat fiul de acasă și nu se știe dacă se mai întoarce.” (Oncea Ștefan)

Printre legendele laice, o legendă destul de cunoscută în zonă pare să fie cea a haiducului Olexa Doboș, destul de asemănătoare cu povestea lui Pinteza Viteazul, după cum au semnalat chiar intervievații. Totuși, ea a mai fost menționată spontan de un singur interlocutor (primarul comunei Poienile de sub Munte), ceilalți interlocutori pe care i-am întrebat despre legendele locale declarându-se în dificultate de a menționa ceva.

Profesoara Emilia Codrea: *„Legenda despre Olexa Doboș, eu am cules-o. ... liceul nostru a participat la un proiect cu Liga Pro Europa din Satu Mare care a vut ca scop final publicarea unei culegeri de povești și legende a popoarelor din regiunea euro-carpatică. Primul volum a ieșit în limba română, iar celelalte volume ar fi trebuit să iasă în ucraineană, în maghiară și după aceea în limba engleză. (...) se zice, așa zice legenda, [că] ar fi avut o peșteră unde își ținea toate comorile luate de la bogați, în satul Lunca la Tisa. (...) intrarea în peșteră este blocată de o piatră foarte mare, care are niște (...) inscripții făcute de el... 12 semne, 7 pe rândul de sus și 5 pe rândul de jos. Cine ar reuși să descifreze cele 12 semne ar reuși să dea piatra la o parte și să dea de comoara lui Doboș. Acum, fiecare ar putea crede că ploaia, timpul a sculptat semnele de pe piatra aceea. Dar, într-adevăr, există o peșteră.”*

Oncea Ștefan, primarul comunei Poienile de sub Munte: *„Se spunea că a avut o iubită frumoasă. Se spunea că a fost un om drept, exact cum e și la Pinteza Viteazul. Lua de la boieri anumite bunuri și dădea săracilor. Deci el a fost eroul popular pozitiv, care era mereu de partea celor nevoiași și împotriva celor care-i asupreau.”*

Legende ucrainene evocă perioade în timpul anului, sau anumite nopți când te poți întâlni cu spiritele celor ce au murit. Într-o legendă din Valea Vișeului, o zână vine și își pierde părul pe o stâncă, lângă un izvor.

Povestea Marusiei Ciurai este inspirată de un personaj din secolul al XVII-lea, o poetă și cântăreață care, trădată de iubitul ei pe care îl așteptase timp de 4 ani să se întoarcă de la război, vrea să se otrăvească cu o fiertură primită de la o vrăjitoare dar își otrăvește din greșală iubitul infidel (legenda este preluată într-un roman în versuri semnat de Lina Kostenko, iar traducerea românească îi aparține Emiliei Codrea).

E. CONCLUZII

Autoprezentarea. Reflexe de descriere identitară

O afirmație recurentă în autoprezentarea minorității este **lipsa de revendicări** în raporturile cu majoritarii, pe care o putem corela cu lipsa aspirației la vizibilitate regională sau națională. Comparația uneori explicit formulată cu minoritatea maghiară este un soi de reper identitar: „[Ucrainenii] *sunt niște oameni primitivi, sunt oameni care nu vor să iasă în evidență ca și unele minorități, cum ar fi minoritatea maghiară.*” (Primarul adjunct de la Ruscova) „*Dacă despre ucrainenii se știe mai puțin se datorează și faptului că și oamenii căutau să fie foarte evlavioși. Am citit undeva că originea cuvântului „Ucraina” este „ a fi undeva la margine”, și consideră să fie cumva la marginea lumii, să fie foarte smeriți (...). Peste tot ei o să lucreze foarte mult (...), dar poate nu se vor afișa, vor fi foarte smeriți, ceea ce constat și acum că păstrează această calitate de dărnicie, de hărnicie.*” (Preotul Nicolae Lauriuc, Sighet) „*Noi, minoritatea ucraineană conviețuim pașnic cu românii și nu avem nicio problemă din acest punct de vedere. Suntem perfect integrați. Ucrainenii au făcut armata alături de populația de români, au luptat împreună cu românii, au murit împreună pentru aceeași patrie. Nu putem spune că nu suntem integrați sau că n-am fi fideli acestui stat. Din punctul acesta de vedere noi ne simțim bine*”. (Primarul din Poienile de sub Munte)

Apar însă și formulări care implică un anumit patos al unei apartenențe contrariate: „*Eu am un cult al nației mele.... Sunt niște oameni foarte buni, foarte inimoși, ospitalieri, (...) poate puțin naivi. Poate că și din cauza asta, istoria Ucrainei este atât de zbuciumată și au fost atât de multe perioade negre în istoria neamului acestuia. Dar un ucrainean autentic se va mândri întotdeauna că este ucrainean, pentru că este, zic eu, o nație care nu are seamăn în lume. Ucrainenii care locuiesc în Maramureș pentru că așa le-a fost soarta, așa le-a fost destinul, pentru că nu noi și nici generațiile de altădată nu am decis unde să fie granițele...*” Remarca este compensată de o viziune care ține cont de istoria paralelă și similară a altei comunități, minoritarii dintr-o parte a graniței fiind majoritarii din cealaltă parte. „*Și, în general, în zonele limitrofe, de graniță ale unui stat cu altul, așa cum sunt ucrainenii aici, așa sunt și românii dincolo.*” (Emilia Codrea)

Modul în care aleg să se prezinte membrii minorității ucrainene din Maramureș trece adesea prin **identificarea cu ortodoxia**, deși trebuie reamintit faptul că aceasta este posterioară anului 1948. Calendarul iulian, asociat cu sărbătorile religioase (Crăciunul și Anul Nou sunt sărbătorite pe 7, respectiv 14 ianuarie) și obiceiuri specifice ajută și el la o demarcare simbolică. Probabil că distanțarea de greco-catolicism a fost facilitată și de o anumită asociere a acestei confesiuni cu procesul de maghiarizare în perioada habsburgică.

O altă caracteristică scoasă în evidență de membrii minorității este apartenența la **o lume rurală harnică**, o lume de gospodari (interviul cu Dorina Herea din Rona de Sus de exemplu, care insistă pe supraviețuirea unui mod de viață arhaic, sau comentariul Emiliei Codrea: „*Eu zic că ucrainenii sunt un popor care se poate adapta oriunde și care își câștigă existența cinstit. Este un popor foarte harnic. (...) sunt, într-adevăr, gospodării frumoase, sunt case frumoase, este curat, chiar le place să țină curățenia. Și eu zic că, prin obiceiurile, prin tradițiile, prin portul popular pe care încă-l păstrează, dacă un străin apucă se se întâlnească cu ei, cu siguranță o să vrea să revină.*”)

Izolarea este văzută fie ca un dezavantaj economic și un obstacol în calea modernizării (în comentariile primarului de la Poienile de sub Munte), fie ca un argument atractiv pentru potențialii turiști care ar avea nevoie să evadeze din lumea modernă (profesoara Dorina Herea de la Rona de Sus). Aderarea la modernitate (prin mutarea la oraș și prin migrația în Vestul Europei) implică o anumită pierdere a interesului pentru cultura și chiar limba ucraineană din partea tinerilor. Mai mulți interlocutori menționează faptul că astăzi tinerii nu mai cunosc obiceiurile comunității, iar unii nu se mai declară ucrainenii.

De altfel, mai mulți interlocutori au semnalat faptul că **educația în limba maternă** este **deficitară**, adesea evitată de cei care pot să aleagă școli românești. Una dintre interlocutoare, profesoară de fizică și chimie din Rona de Sus, a refuzat să predea la liceul ucrainean pentru că învățase materia la Universitatea Babeș-Bolyai în limba română și nu se simțea capabilă să transmită suficient de bine cunoștințele respective în limba ucraineană. Lipsa de interes a membrilor comunității pentru educația în limba ucraineană este menționată și în interviul acordat de primarul comunei Poienile de sub Munte. Din această lipsă de interes decurge și lipsa de repere comunitare – comentariul îi aparține tot primarului menționat. Într-adevăr, întrebați despre legende sau figuri importante ale comunității, majoritatea celor cu care am discutat pe teren s-au dovedit în imposibilitatea de a evoca nume. În locul unor personalități cu un impact în cadrul minorității au fost menționate figuri locale: profesori, preoți, uneori chiar membri ai familiei. Și aici intervenția Emiliei Codrea trebuie menționată cu un statut special: realizatoare de emisiuni de radio, ea a furnizat o listă de personalități locale și regionale interesante, majoritatea profesori și scriitori (cf. fișe anexe).

F. Bibliografie:

Repere generale:

1. BOIA, Lucian, *Cum s-a românizat România*, Humanitas, 2015
2. MARKÓ, Attila, *Romania, a Europe in miniature, Brief presentation of national minorities*, 2006 <http://www.dri.gov.ro/driold/documents/31032010-romania-a-europe.pdf>
3. MIHAI, Florin-Răzvan, *Minoritatea ucraineană din România (1918-1940)*, București, 2011, teză de doctorat, comunicată de autor, nepublicată (sept 2015)
4. NICOARĂ, Toader, *Istoria și tradițiile minorităților din România*, 2005 http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie16.pdf
5. ROBCIUC, Ion, Comunitatea ucraineană, in Capitolul VI "Istoria minorităților germană, ucraineană și turcă" in *Istoria minorităților naționale din România*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008 (text foarte asemănător cu al lui MARKO Attila și NICOARA Toader) http://www.edrc.ro/docs/docs/Istoria_minoritatilor_3%20martie.pdf
6. VATAMANIUC, Dana, *Minorități etnice în Bucovina interbelică. Discurs identitar, propagandă, iredentism*, Conducător științific Prof. univ. dr. Ion Bulei (Universitatea București, Facultatea de Istorie, 2012) <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20=%20Minoritati%20etnice%20in%20Bucovina%20interbelica/rezumat%20teza%20dana%20vatamaniuc.pdf>
7. Lucrare comunicată de Emilia Codrea, traducătoare, profesoară de ucraineană la Sighetu Marmăției: SUBTELNYI Orest, *Istoria Ucrainei (de la începuturi până în zilele noastre)*, Traducere din limba ucraineană Emilia Codrea (în lucru) Capitol despre Galiția și Bucovina

Rapoarte, statistici, monografii:

8. BEUCA, Alexa, ZEBRENIUC, Cristina, *Aspecte monografice. Poienile de sub Munte*. Maramureș, Editura Enesis, Baia-Mare, 2012
9. Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală: *Minorități în tranziție, Raport privind politicile publice în domeniul minorităților naționale și etnice din România* (ianuarie 2005) <http://www.edrc.ro/docs/docs/provocdivers/092-127.pdf>
10. Institutul Național de Statistică: <http://www.recensamantromania.ro>
11. „Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930 – 2011, județe” (accesat în iunie 2015) <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/>
„Populația stabilă după etnie – județe, municipii, orașe, comune”

Statistici despre minorități în Transilvania la 1902:

12. http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigid/periodice/transilvania/1902/BCUCLUJ_FP_279996_1902_033_003.pdf

Ucraineni

13. „Ucraineni”, Wikipedia, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ucraineni>
14. „Ucrainenii din România”, https://ro.wikipedia.org/wiki/Ucrainenii_din_Rom%C3%A2nia
15. PETRETCHEI, Nicolae Miroslov, consilier al Uniunii Ucrainenilor din România, *Ucrainenii din România* (Citează consistent NICOARĂ Toader, *Istoria și tradițiile minorităților din România*, fără să indice sursa) http://multicult.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=19:ucrainenii-din-romania&catid=12&Itemid=188&lang=ro

Maramureș

16. „Maramureș region”,
<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CM%5CA%5CMaramureKlregion.htm> (In Canadian Institute of Ukrainian Studies, (Universitatea Toronto) *Enciclopedia Ucrainei*, <http://www.encyclopediaofukraine.com/info.asp>)

Județul Maramureș interbelic

17. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%99Bul_Maramure%C8%99_\(interbelic\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%99Bul_Maramure%C8%99_(interbelic))
18. <http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/maramures/>
Informațiile și datele prezentate sunt reproduse parțial după [Volumul II, Țara Românească, al Enciclopediei României](#), editura Imprimeriei Naționale, 1938, lucrare elaborată sub conducerea prof. Dimitrie Gusti

Maramureș în 1945

19. <https://franckmelen.wordpress.com/2010/10/22/ultimele-batalii-din-maramure%C8%99/#more-364>
20. <http://www.eternulmaramures.ro/2010/01/09/cum-a-luptat-primarul-strifunda-din-borsa-ca-maramuresul-istoric-sa-nu-fie-ocupat-de-sovietici-%E2%80%93-5-martie-1945/>

Bucovina

21. „Bucovina”, <http://www.encyclopediaofukraine.com/pages/B/U/Bukovyna.htm>

Regiunea Transcarpatia

22. https://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunea_Transcarpatia

Biserici și confesiuni religioase

23. Biserica Înălțarea Sfintei Cruci, Sighetu Marmăției
<http://www.informatia-zilei.ro/mm/religie/la-sighet-a-avut-loc-hramul-bisericii-ucrainene-inaltarea-sfintei-cruci>
24. <https://www.descoperimlumeaimpreuna.ro/biserica-ortodoxa-ucraineana-din-sighetu-marmatiei-maramure>
25. https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserici_de_lemn_din_Maramure%C8%99 (trimite la Ruscova și Poienile de sub Munte)
26. http://memoria.ro/?location=books&books_action=details&book_id=920
27. <http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/maramures/>
28. Vicariatul Ortodox Ucrainean din România (sediul temporar 1952-1990 Poienile de sub Munte)
https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicariatul_Ortodox_Ucrainean_din_Rom%C3%A2nia
29. PIȚURA, Ioan, titularul vicariatului ortodox ucrainean din România, cu sediul la Sighetul Marmăției <http://ziarullumina.ro/Intotdeauna-am-trait-in-buna-fratietate-cu-fratii-nostri-romani-39737.html>

Localități

Sighetu Marmăției

30. http://sighet.ro/?page_id=449

Rona de Sus

31. http://primariaronadesus.ro/prezentare_locala
32. Prezentare de Casian Pițura, profesor la Lic Ucrainean Sighet)
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KFIiSZdunE0J:www.edtehno.info/peducatie/materiale/maramures/rona/istoriarona.doc+%22zacamantul+de+sare%22&hl=ro&ct=clnk&cd=19&gl=de&lr=lang_ro

Costiui

33. Peter Lengyel, *biolog, expert in conservarea biodiversitatii, fotograf al naturii, secretar stiintific la ONG UNESCO Pro Natura (Bucuresti, membru al Uniunii Internationale pentru Conservarea Naturii* . Sighetu Marmatei și este expert și consultant în proiecte de conservare a biodiversității și dezvoltare durabilă.
<https://peterlengyel.wordpress.com/2013/10/16/lacurile-sarate-de-la-costiui/>

Legende ucrainene

34. Revistă trimestrială de literatură, artă și cultură editată de Asociația Cultural-Creștină a Ucrainenilor din România Taras Șevcenko) <https://trona2007.wordpress.com>
35. Lina Kostenko, *Marusia Ciurai* (roman istoric în versuri), Editura Grinta, Cluj-Napoca 2013, traducere Emilia Codrea

Precizări despre dificultatea documentării/ specificitatea surselor de informație despre minoritatea ucraineană în perioada interbelică

„La prima vedere, tema noastră dă impresia că ar fi dificil de documentat. În realitate, există o bogăție a surselor documentare inedite și editate. În demersul nostru, de mare folos ne-a fost cercetarea la Arhivele Naționale Istorice Centrale, unde am identificat documente esențiale despre minoritatea ucraineană în fonduri precum Casa Regală-Diverse, Direcția Generală a Poliției, Inspectoratul General al Jandarmeriei, Ministerul de Interne Diverse, Președinția Consiliului de Miniștri (Jurnale), Președinția Consiliului de Miniștri. Serviciul Special de Informații. Trebuie făcută totuși o precizare. În toate aceste fonduri se regăsesc mai ales note și sinteze informative despre „iredentismul ucrainean”, sintagmă care reunește acele manifestări naționaliste ale ucrainenilor, din domenii dintre cele mai diverse: activitatea funcționarilor (preoți, învățători), activitatea politică (Partidul Național Ucrainean, Partidul Comunist din România și organizațiile-paravan ale acestuia), organizarea de manifestări culturale artistice.” (MIHAI Florin-Răzvan, *Minoritatea ucraineană din România (1918-1940)*, București, 2011, teză de doctorat comunicată de autor)